

УДК 330.101.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/164-11>**Тешева Л. В.**

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2007-9150>

Tesheva Larisa

V. N. Karazin Kharkiv National University

ЗМІСТ І ПРИРОДА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Доведено нерозривність поєднання економічного розвитку та еволюції біосфери як середовища життя людини. Визначена вирішальна роль людського потенціалу в забезпеченні економічного розвитку. Представлено аналіз множини підходів у рамках економічної теорії до розуміння економічного розвитку в розрізі їх переваг, недоліків, ключових проблем і розуміння природи економічного розвитку (кейнсіанський, неокласичний, старий інституційний, неоінституційний і ліворадикальний). Розглянуто ключові наднаціональні інститути, які регулюють економічний розвиток аграрного сектору нашої держави. Визначено шляхи впливу зазначених наднаціональних інститутів. Доведена безпосередня залежність сучасного економічного розвитку аграрного сектору в Україні від стану та динаміки світового аграрного ринку. Виділено напрями розуміння природи економічного розвитку та розглянуто існуючі моделі. Досліджено взаємозв'язок між економічним розвитком та економічним зростанням. Розглянута концепція сталого й інклюзивного розвитку. Запропоновано розуміння економічного розвитку рамках концепції сталого й інклюзивного розвитку для аграрного сектору.

Ключові слова: економічний розвиток, сталий розвиток, інклюзивний розвиток, економічне зростання, аграрний сектор.

CONTENT AND NATURE OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR

The article is devoted to the study of the content and nature of economic development as a category of economic science, taking into account the specifics of its understanding for the agricultural sector. The key definitions of economic development of famous scientists are highlighted. The understanding of economic development as focusing on the domestic market, by stimulating consumption and production within the country is considered. The inseparability of the combination of economic development and evolution of the biosphere as a human living environment is proved. The crucial role of human potential in ensuring economic development has been identified. The analysis of many approaches within the framework of economic theory to the understanding of economic development in terms of their advantages, disadvantages, key problems and understanding of the nature of economic development (Keynesian, neoclassical, old institutional, neo-institutional and left-radical) is presented. It is determined that in modern conditions, economic development should be considered a complex process that takes place throughout the globalization space, but is radically different between different states. This requires both detailing its nature and the process of implementation at the macroeconomic level of a particular national economy, and determining the role of supranational institutions as special regulators of the world economy. The key supranational institutions that regulate the economic development of the agricultural sector of our state are considered. The ways of influence of the mentioned supranational institutions are determined. The direct dependence of the modern economic development of the agricultural sector in Ukraine on the state and dynamics of the world agricultural market is proved. Areas of understanding the nature of economic development (relationship with welfare, cyclical nature, changes in various areas of socio-economic systems) and existing models (single-line, parallel and civilizational development) are considered. The relationship between economic development and economic growth has been studied. The concept of sustainable and inclusive development is considered. An understanding of economic development within the concept of sustainable and inclusive development for the agricultural sector is proposed.

Keywords: economic development, sustainable development, inclusive development, economic growth, agricultural sector.

JEL classification: F63, I25, O11, Q01

Постановка проблеми. Значні структурні перебудови, які відбулися в національній економіці нашої держави, змістили акценти з металургійної промисловості до сільськогосподарського виробництва як форварда в експорті продукції. Це зумовило підвищення уваги науковців до розвитку даного сектору. Крім того, його вирішальну роль у забезпеченні продовольчої безпеки внутрішнього ринку важко переоцінити. Таким чином, перед вітчизняними сільськогосподарськими товаровиробниками стоїть ряд важливих завдань: продовжувати підтримувати високий рівень реалізації експортного потенціалу, забезпечуючи таким чином валютні надходження до держави, виробляти високоякісну про-

дукцію для внутрішнього споживання, забезпечувати сировиною агропромисловий комплекс. Вирішення цих завдань вимагає реалізації концепції економічного розвитку аграрного сектору, розробку якої варто розглядати як актуальне та своєчасне наукове завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження економічного розвитку тісно пов'язане з іншими ключовими темами наукових досліджень в економічній науці: циклічністю економіки, управління інвестиціями, інноваційною діяльністю, економічним зростанням, подолання бідності та зниження безробіття тощо. Але з поміж них це питання завжди займає одне із вирішальних і найважливіших місць, так як

іншого шляху руху сучасного суспільства представити неможливо для будь-якої соціально-економічної системи. Основоположними працями у сфері дослідження економічного розвитку варто визнати дослідження таких авторів як: Л. Бальцерович, Д. Єфремов, Я. Корнаї, О. Москаленко, Д. Норт, С. Кузнець, Р. Норгаард, А. Ослунд, Л. Чаба. Макроекономічні аспекти економічного розвитку представлені в працях таких відомих науковців: О. Амоші, І. Бураковського, С. Бурлуцького, В. Геєця, Н. Гражевської, С. Єрохіна, Ю. Зайцева, Я. Кронрода, Б. Кузика, В. Кушліна, Л. Мельника, С. Меньшикова, В. Новицького, О. Орехової, Ю. Пахомова, О. Покатаєвої, С. Светунькова, О. Скаленка, А. Філіпенка, А. Чухна, Ю. Яковця, Ю. Яременка. Дослідженням класичної «боротьби» понять «економічний розвиток» і «економічне зростання» присвячено праці Б. Данилишина, В. Куценко, О. Козубенка, Д. Львова, Д. Медоуза, Г. Менк'ю, Р. Нурсева, Ю. Орловської, І. Тенякова тощо. Не зважаючи на чисельні дослідження, подальше поглиблення визначення змісту економічного розвитку з урахуванням особливостей функціонування аграрного сектору є доцільним для розробки стратегії підвищення ефективності його функціонування.

Метою статті є уточнення змісту та природу економічного розвитку з врахуванням специфіки функціонування аграрного сектору України.

Виклад основного матеріалу. Питання змісту економічного розвитку розглядалось чисельними науковцями. Зупинимося на окремих визначеннях.

Й. Шумпетер [1] принциповими рисами економічного розвитку вважав перехід національної економіки від одного центру до іншого із паралельним виникненням нових якісних явищ. Ця концепція дуже близька до теорії технологічних укладів С. Глазьева.

С. Мочерний визначає його як процес функціонування та еволюції економічної системи в довготерміновому періоді, що відбувається під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів [2, с. 468].

Т.П. Ткаченко та Р.В. Тульчинський [3, с. 14] наголошують, що економічний розвиток поряд із кількісним збільшенням виробництва продукції передбачає нове економічне явище, виражене у виробництві нових товарів і послуг, використанні нової техніки і нових технологій, виникненні нових інститутів. Цю ж точку зору підтримує і Л.В. Шинкарук [4].

О. Орехова розглядає сутність економічного розвитку як внутрішнє структурне функціональне оновлення системи господарювання, виникнення її якісно нового стану як результатом впливу на неї елементів зовнішнього середовища, а також кумулятивних ефектів взаємодії елементів внутрішнього середовища [5, с. 37].

А.С. Філіпенко розглядаючи економіку, орієнтовану на розвиток, визначає, що вона формує принципово інші якісні параметри для господарського середовища, використовуючи власні переваги, а у фундаменті свого розвитку розглядає самопідтримуючий господарський поступ. Зміст зрушення полягає у переході від економіки пропозиції до економіки попиту, що провокує зростання внутрішнього попиту [6, с. 38]. Такий підхід переважно передбачає орієнтування на внутрішній ринок, стимулюючи таким чином як споживання, так і виробництво всередині країни, але це не дозволяє в повній мірі використовувати переваги міжнародного

поділу праці, відносні та абсолютні переваги виробництва різної продукції окремими країнами. Крім того, приклад функціонування економіки США дозволяє піддати критиці такий підхід, так як в цій державі один із найбільших внутрішніх ринків, який дійсно активно використовує власні переваги, але й між тим веде одну із найбільших за обсягом у світі зовнішньоекономічну діяльність. Крім того, важливою рисою економіки цієї країни є значний обсяг частки доданої вартості в продукції, що забезпечується переважно значним обсягом наукоємності продукції.

Економічний розвиток здійснюється в певних умовах, у відповідному природному середовищі, що підтверджується тривалим антропогенним впливом людини на довкілля в ході реалізації своїх економічних потреб шляхом постійного підвищення рівня інтенсифікації використання природних ресурсів. В цьому контексті не можна не погодитися із нерозривним поєднанням економічного розвитку та еволюцією біосфери як основного середовища життя людини.

Економічний розвиток розглядається «як процес поступальних змін з впровадженням нових способів організації рушійних сил, який супроводжується зростанням обсягів виробництва, підвищенням інших макроекономічних індикаторів за рахунок більш ефективного ресурсного використання (насамперед людського потенціалу) і відображається на покращенні рівня добробуту населення, матеріальному і духовному. Якщо населення не відчуває змін, то мають місце інституціональні розриви відносно соціальних пріоритетів – це прояв соціально-економічних дисонансів, які блокують прогресивні зміни» [7, с. 4]. У даному підході розглядається питання організації рушійних сил, які включають продуктивні, та використання ресурсів. Особливий акцент, який ставиться на людському потенціалі, пов'язаний із перевищенням результатів від його використання над результатами використання всіх інших його видів.

В роботі [8] представлено множину підходів, в рамках яких розглядається економічний розвиток. Авторка виокремлює кейнсіанський, неокласичний, старий інституційний, неоінституційний і ліворадикальний підходи. В рамках першого розвитку детермінуються виключно як економічне зростання, де проблемою визначено співвідношення інвестицій і заощаджень за рахунок залучення державних або іноземних інвестицій. До переваг віднесена увага до слабких місць ринкового механізму, серед недоліків визначена орієнтація виключно на нагромадження капіталу і заощаджень. В рамках другого підходу розвиток вбачається як створення збалансованої структури економіки для подолання дуалізму, де проблемою є рівновага між нагромадження капіталу і зростанням кількості населення, яка має вирішуватися за рахунок функціонування між секторального ринку. До переваг підходу віднесено акцент на внутрішніх ресурсах розвитку на основі ринкового механізму, а до недоліків – ігнорування впливу інститутів. Старий інституційний підхід розглядає розвиток як підвищення задоволення основних потреб людини, ключовою проблемою визначає суперечності між наявними ресурсами та існуючими інститутами, що може бути вирішено через розвиток людського капіталу за підтримки держави. Перевагами даного підходу є акцент на ментальних і політичних факто-

рах, а також на врахуванні відмінностей між країнами, хоча недопрацьованість моделі людини визначено як недолік. В межах неоінституційного підходу розвиток розуміють як створення інституційного середовища, де адаптивна ефективність переважає аллоативну, а проблемою визначено співвідношення приватної і соціальної ефективності та створення відповідної структури стимулів, що має вирішуватися шляхом проведення інституційних змін. До переваг даного підходу віднесено поєднання ринкових і неринкових способів регулювання, дослідження індивідуального вибору в межах системи стимулів. Серед недоліків визначена нерозробленість питань макроекономічного рівня. В рамках останнього підходу розвиток є зовнішньонезалежною діяльністю економіки, де проблемою визначено нерівність світової економіки нееквівалентного обміну, периферійного способу виробництва, що передбачає обмеження експлуатації одних країн іншими. До переваг підходу віднесено увагу до реальних проблем світової економіки та нерівності, а до недоліків – абсолютизація негативного впливу міжнародної торгівлі [8 с. 509–510; 9].

Проведений аналіз підтверджує загальний мейнстрім сучасної економічної науки, який поступово зміщувався з аналізу ринкових механізмів до неринкових параметрів соціально-економічних систем, а потім широко розвився в інституційній та неоінституційній теоріях. В сучасних умовах економічний розвиток варто вважати складним процесом, який відбувається в усьому глобалізаційному просторі, але кардинально відрізняється між різними державами. Це вимагає як деталізації його природи та процесу здійснення на макроекономічному рівні окремої національної економіки, так і визначення ролі наднаціональних інститутів як особливих регуляторів світової економіки.

Для аграрного сектору такими специфічним інституціями варто вважати [10]: в рамках світової організації торгівлі функціонує комітет з питань сільського господарства агрокультури; в структуру ООН входить продовольча і сільськогосподарська організація (FAO), спеціальна установа сприяння промислового розвитку та прискорення індустріалізації країн, що розвиваються (UNIDO), конференція з торгівлі та розвитку (UNCTAD), в межах Європейського Союзу функціонує Генеральний директор Європейської комісії «Сільське господарство та розвиток сільської місцевості», Європейська комісія та галузеві агропромислові асоціації ЄС (Європейська асоціація виробників та трейдерів птиці – AVEC; європейська асоціація виробників яєць – EEPА; Центр взаємодії м'ясопереробної промисловості в ЄС – CLITRAVI; Європейська Асоціація виробників зернових та олійних культур, рису, кормів, оливкової олії та масла – COCERAL тощо); серед міжнародних фінансових організацій варто виділити Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (IFAD); серед некомерційних організацій функціонує дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL) та міжнародний інститут сталого розвитку (IISD).

Підтримуючий вплив цих установ на розвиток вітчизняного аграрного сектору можливий переважно за рахунок міжурядової взаємодії на державному рівні нашої держави та цих установ, що вимагає вдосконалення взаємодії насамперед всередині нашої держави між сільськогосподарським виробникам аграрного

сектору корпоративного рівня та державних інституцій національного рівня, що дозволить виявити пріоритетні напрями розвитку та інструменти підтримки.

З іншого боку варто наголосити, що сучасний економічний розвиток аграрного сектору в Україні безпосередньо залежить від стану та динаміки світового аграрного ринку. За приблизними даними 2019 р. Україна експортувала близько 56,7 млн тон зернових культур, включаючи пшеницю (20 млн тон), ячмінь (4,1 млн тон) та кукурудзу (32,3 млн тон). У 2019 році за даними офіційної статистики було вироблено 75,05 млн тон зернових і зернобобових. Це дозволяє стверджувати, що обсяг експорту становить близько 75% від загального обсягу виробництва. Отже, реалізації продукції вітчизняного аграрного сектору залежить від обсягу світового попиту за окремими країнами на відповідні продукти, кількості конкурентів і динаміки запасів. Ключовим шляхом підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору на світовому ринку є підвищення продуктивності, що відображається у зростанні врожайності з гектара. В даному контексті економічний розвиток передбачає зростання інтенсифікації вітчизняного сільського господарства для задоволення як внутрішніх потреб в контексті вирішення завдань продовольчої безпеки, так і реалізації продукції на світовому ринку. Крім того, тує уваги розгляд міжгалузевих зв'язків аграрного сектору з іншими галузями національної економіки України. Це насамперед стосується агропромислового комплексу, наприклад, переробки сільськогосподарської продукції в харчовій промисловості для задоволення потреб населення в базових продуктах харчування. Відповідно, без забезпечення економічного розвитку аграрного сектору України необхідно аналізувати ці зв'язки, виявляти вузькі місця та реалізовувати програми та проекти технічного перенаснащення та модернізації ключових галузей та підгалузей для підвищення рівня ефективності діяльності комплексу в цілому. Беручи до уваги високу вартість сучасних проектів оновлення технічних парків і впровадження сучасних технологій, реалізації зазначених програм особливо у фінансовому й організаційному забезпеченні вимагає поєднання зусиль як безпосередньо галузей, так і міжгалузевих формувань, а особливо державних інституцій за підтримки науково-дослідного сектору.

Поряд із зазначеними підходами в економічній науці варто виділити такі напрями трактування природи економічного розвитку: зв'язок економічного розвитку і зростанням добробуту та доходів на душу населення, покращення якості життя та доступу до основних потреб суспільства; другий підхід передбачає виділення циклічного характеру економічного розвитку, зв'язок з прогресом і регресом еволюційними та революційними змінами; в рамках третього напрямку передбачається виокремлення глибинних змін в різних сферах соціально-економічних систем, а також у домінуванні ключових факторів виробництва.

Серед моделей економічного розвитку виокремлюють [11, с. 155]: моделі однолінійного розвитку, засновані на принципах стадійності, еволюціонізму, прогресу та універсальності; моделі паралельного розвитку, які передбачають одночасність та синхронність еволюції різних історичних господарських

форм; модель цивілізаційного розвитку ґрунтуються на усвідомленні поліцентричності нелінійного руху. Для аграрного сектору нашої держави найбільш характерною варто вважати модель паралельного розвитку, так як приватні господарства населення і досі функціонують в рамках аграрного суспільства із великою часткою ручної праці, а господарські підприємства, впроваджуючи сучасні досягнення науково-технічного розвитку в агровиробництві, фактично функціонують в інформаційному постіндустріальному форматі.

Економічний розвиток найчастіше розглядається в дихотомії, поєднанні та конфлікті з поняттям «економічне зростання». Найбільш просте та узагальнене бачення різниці між цими категоріями полягає в присвоєнні розвиткові властивостей якісних змін, а зростанню – кількісних. Порівняння моделі зростання і моделі розвитку надано в роботі [12, с. 142]: моделі зростання властиве збільшення обсягів виробництва, спостерігається зв'язок між фізичними та іншими чинниками з випуском, пояснюється характер впливу ресурсів виробництва та інших чинників на результати, визначені у збільшенні обсягу продукту, завданням розглядається зміст розвитку; моделі розвитку властивий перехід від одного стану економіки до іншого, об'єктом розглядається структура економіки як співвідношення між її секторами та суспільними прошарками та їх роль у зміні загального стану економіки, метою визначено пояснення причин переходу відного стану до іншого, а ключовим завданням передумови для збільшення обсягів виробництва. Автор доходить висновку, що розвиток є поєднанням економічного зростання як характеру використання продуктивних сил суспільства у поєднанні з еволюцією економічної системи в цілому.

Взаємозв'язок між цими поняттями є неоднозначним. Як наголошують автори [4], національна економіка може зростати без економічного розвитку – тобто виключно за кількісними параметрами виробництва продукції, з іншого боку, економічний розвиток в ході становлення нових соціально-економічних інститутів може характеризуватися спадом обсягу виробництва. Хоча найчастіше економічний розвиток включає елементи економічного зростання.

Більш глибоке розуміння природи економічного зростання у взаємозв'язку з економічним розвитком представлено в праці П. Сеница, де встановлено, що економічне зростання розглядається з позицій економічних процесів. Автор також визначає, що розвиток є ширшим за зростання і є переходом з одного стану в інший. На протипагу баченню вищезазначених авторів він стверджує, що розвиток без зростання неможливий [13, с. 102].

Можна виокремити два підходи до розуміння різниці між економічним розвитком та економічним зростанням [14]. В рамках першого між ними не існує чіткого розмежування. В рамках другого вони чітко розподілені, насамперед завдяки працям Й. Шумпетера, в рамках якого він розглядається к поширення ринкової економіки, як загальна зміна соціально-економічних систем, як розкриття потенціалу цивілізаційної самобутності. Саме в цьому аспекті можна розглядати близькість понять «інновація» та «економічний розвиток», адже і першому, і другому властива поява чогось нового, яке якісно відрізняється від попереднього.

Одним із шляхів зняття цього протиріччя можна розглядати дослідження вчених А. Бернс та У. Клер, які займалася дослідженнями економічного циклу і встановили динаміку рядів випуску та зайнятості, яка обумовлює загальний зростаючий тренд, а коливання ділової активності навколо цього тренду становлять економічні цикли [12]. В цілому загальний аналіз динаміки світового господарства дозволяє підтвердити наявність позитивного тренду економічного розвитку, але його нерівномірність, яка спостерігається за окремими країнами, залишає відкритим питання пошуку шляхів для національних економік, які значно поступаються своїми параметрами рівню розвитку провідним країнам світової спільноти, підвищення власних показників динаміки в умовах загострення конкуренції у глобальному вимірі.

Несистемність закріплення результатів економічного зростання в результатах економічного розвитку на прикладі окремих країн свідчить про значні помилки в управлінні ними. З іншого боку, на макроекономічному рівні питання розвитку все більше почали ототожнюватися із добробутом населення, що ілюструється твердженням Всесвітнього банку: «...покращення якості життя, особливо в бідних країнах, означає насамперед збільшення доходів, а також покращення освіти, харчування та охорони здоров'я, скорочення убогості, оздоровлення довкілля, рівність можливостей, розширення особистої свободи і більш насичене культурне життя» [15, с. 4]. Недоліком даного бачення є фактична відсутність різниці між економічними розвитком та сталим розвитком, який як раз більш акцентований на взаємовпливі економічної, соціальної та екологічної сфери – тобто розвиток суспільства має здійснюватися з врахуванням досягнення збалансованих цілей всіх цих сфер життєдіяльності людства. Це вимагає подальшого уточнення різниці між зазначеними поняттями.

Сталий розвиток розглядається як керований процес розвитку суспільства, який не руйнує природної основи і забезпечує розвиток цивілізації. Його основою розглядається науково-технічний прогрес, який дозволяє зменшити залежність економічних об'єктів від природних умов і ресурсів [16]. Одним із протиріч, яке має бути вирішене в ході реалізації концепції сталого розвитку, є забруднення довкілля через неконтрольоване економічне зростання. Прихильники теорії його обмеження для збереження природного середовища наголошують на його вирішальному негативному впливі. З іншого боку варто погодитися із їх опонентами щодо ключової проблеми визначення відповідальності за свою економічну діяльність, яка наносить шкоду довкіллю, і безпосередньо не пов'язана із природою економічного розвитку. Вона в більшій мірі обумовлена так званою «загальною власністю» і відсутністю ціни за її використання. Наслідки такої політики викликають так звані трансакційні витрати, природа яких пов'язана із недетермінованими правами власності на окремі ресурси, включаючи природні. Вирішення цього питання знаходиться у площині вдосконалення функціонування інститутів та інституцій, теорія яких і займається проблемою трансакційних витрат. Економічне зростання є єдиним шляхом забезпечення збільшення добробуту населення, враховуючи позитивний тренд щодо його збільшення в глобальному масштабі. Це обумовлює потребу в розмежуванні

понять економічне зростання та розробка механізмів відповідальності за нанесення шкоди довкіллю в ході господарської діяльності, що має бути вирішено в рамках концепції сталого розвитку як в планетарному розрізі, так і на рівні окремих національних економік. Соціальний аспект сталого розвитку стосується людини, її потреб цінностей та інтересів як ключової мети всього суспільного виробництва. Відповідно економічний розвиток має забезпечувати зростання рівня життя населення. Фактично спостерігається подальша диференціація доходів найбагатших та найбідніших верств населення, особливо в планетарному масштабі, де глобалізаційні тенденції тісно взаємопов'язані із внутрішньонаціональними. Але цей аспект в більшій мірі стосується механізмів перерозподілу доходів і відображає ефективність функціонування держави як інституту регулювання суспільного життя. Участь же всього населення – громадян – у процесі економічного зростання обґрунтовується в рамках концепції інклюзивного розвитку.

Інклюзивний розвиток [17] передбачає залучення більшої частини трудових ресурсів до ефективної економічної діяльності для покращення якості їх життя. Метою його варто розглядати поліпшення перерозподілу доходів, а основним інструментом – розвиток інфраструктури. Основу концепції становить розуміння необхідності інвестицій у сфері інфраструктури, розвиток освіти, охорона здоров'я для покращення рівня життя населення на противагу політиці боротьби з наслідками нерівності – виділення фінансів на боротьбу з бідністю у формі соціальних виплат, субсидії тощо. Ця концепція направлена насамперед на вирішення однієї із ключових проблем сучасного економічного розвитку – безробіття – як результату витіснення значного обсягу трудових ресурсів із виробничого процесу внаслідок його інтенсивної автоматизації, модернізації, роботизації, а зараз і в найближчому майбутньому – поступового впровадження штучного інтелекту. Нарощення інфраструктури та реалізація концепції інклюзивного розвитку можлива лише шляхом вдосконалення функціонування національних і наднаціональних інститутів та інституцій.

Цей висновок підтверджується дослідженнями С. Кузнеця щодо визначення економічного розвитку,

який ґрунтується на технологіях, інституційних та ідеологічних змінах.

Для аграрного сектору питання забезпечення економічного розвитку в рамках концепції сталого та інклюзивного розвитку є єдино можливим, так як саме цей сектор національної економіки як найбільше з поміж інших взаємодіє із природним середовищем та залишається із основних джерел працевлаштування для населення сільської місцевості. Таким чином, розуміння економічного розвитку аграрного сектору передбачає, паралельно із економічним зростанням за параметрами продуктивності використання природних ресурсів, виробництво нових видів продукції, які за параметрами якості дозволяють краще задовольняти потреби населення у продовольстві, створювати достойні умови проживання сільського населення шляхом розширення та вдосконалення інфраструктури, а також виступати базовою галуззю розвитку агропродовольчого комплексу.

Висновки. На основі проведеного дослідження варто зробити такі висновки. Економічний розвиток є складним безальтернативним шляхом змін сучасної економічної системи, який відбувається на основі вирішення протиріч інтересів різних зацікавлених сторін, які призводять до трансформації суспільних відносин, в основі яких переважно знаходяться права власності на окремі ресурси. Стрімкий технологічний процес паралельно із постійним зростанням чисельності населення призводить як до зростання продуктивності використання ресурсів, так і до подальшого розширення населення як всередині окремих країн, так і в глобальному вимірі. Інтенсифікація економічної діяльності у поєднанні з масштабним впровадженням технологій русерсозбереження дозволить забезпечувати досягнення цілей підвищення якості життя населення та збереження навколишнього середовища. Для аграрного сектору економічний розвиток передбачає впровадження технологічних змін у поєднанні із інституційною підтримкою їх впровадження, насамперед шляхом масштабного нарощення та розвитку інфраструктури, що сприятиме досягненню цілей інклюзивного та сталого розвитку.

Подальші дослідження автора пов'язані із розробкою механізмів активізації економічного розвитку аграрного сектору України на основі інноваційного зростання.

Список використаних джерел:

1. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия; пер. с англ. и нем. Москва : ЭКСМО, 2007. 864 с.
2. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 1. Ред. кол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
3. Ткаченко Т.П., Тульчинський Р.В. Розвиток інноваційного підприємництва в Україні. *Економічний вісник НТУУ «КПІ» : збірник наукових праць*. 2010. № 7. С. 223–229.
4. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія [Гець В.М., Шинкарук Л.В., Артьомова Т.І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук; НАН України; Ін-т екон. та гірогнозув. Київ, 2011. 696 с.
5. Орехова Е.А. Развитие теории национального хозяйства в современных условиях : дис. ...докт. екон. наук: 08.00.01. Волгоград, 2008. 412 с.
6. Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку. Київ : «Знання України», 2002. 189 с.
7. Шевчук А.В. Економічний розвиток та технологічна сингулярність: концепція взаємозв'язку і суперечності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 10. С. 4–9.
8. Ягельська К.Ю. Теоретико-методологічні засади випереджаючого національного економічного розвитку : дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03; Донбас. держ. машинобуд. акад. Краматорськ, 2017. 534 с.
9. Манасенко К.А. Экономическое развитие: проблема единства теории. *Вестник Московского университета*. Сер. 6. 2010. № 5. С. 12–22.
10. Москаленко Н.С., Хвостіков А.І. Інституційне середовище розвитку міжнародних торговельно-економічних зв'язків в аграрному секторі України. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 1. С. 100–106.

11. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін. Київ : Знання, 2008. 431 с.
12. Буторіна В.Б. Економічне зростання серед суміжних економічних категорій. *Теорії мікро-макроекономіки : зб. наук. праць професорсько-викладацького складу і асп. за ред. Ю.В. Ніколенка*. Київ: МОН України, Академія муніципального управління, 2008. Вип. 30. С. 190–195.
13. Сенищ П. Сутність та види економічного зростання: історико-аналітичний аспект. *Вісник THEU*. 2013. № 2. С. 100–107.
14. Пікус А.Ю. Питання економічного зростання та розвитку в економічній науці. *Економічний простір: Збірник наукових праць*. 2010. Випуск 34. С. 152–168.
15. World Development Report. N.Y. : Oxford University Press, 1991. 230 p.
16. Приказка С.І. Концепція сталого розвитку і проблеми економічного зростання і розвитку. *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRNDeVr_2014_13_19
17. Прогнімак О.Д. Інклюзивний розвиток України: перешкоди vs перспективи. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 1 (51). С. 187–197.

References:

1. Shumpeter Y.A. (2007) *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya* [Theory of economic development. Capitalism, socialism and democracy]; per. s angl. i nem. Moscow: EKSMO. (in Russian)
2. *Ekonomichna entsyklopediia: u trokh tomakh* [Economic Encyclopedia: in three volumes] (2000). Vol. 1. Ed. kol.: Mochernyi S.V. (main. ed.) and other. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia». (in Ukrainian)
3. Tkachenko T.P., Tulchynskiy R.V. (2010). Rozvytok innovatsiinoho pidpriemnytstva v Ukraini [Development of innovative entrepreneurship in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI» : zbirnyk naukovykh prats*, no. 7, pp. 223–229.
4. *Strukturni zminy ta ekonomichni rozvytok Ukrainy: monohrafiia* [Structural changes and economic development of Ukraine: monograph]. [Heiets V.M., Shynkaruk L.V., Artomova T. I. ta in.]. (2011). In Shynkaruk L.V. (ed.); Kyiv: NAN Ukrainy; In-t ekon. ta hirohnozuv. (in Ukrainian)
5. Orekhova YE.A. (2008) *Razvitiye teorii natsional'nogo khozyaystva v sovremennykh usloviyakh* [Development of the theory of national economy in modern conditions]. (PhD Thesis). Volgograd.
6. Filipenko A.S. (2002) *Tsyvilizatsiini vymiry ekonomichnoho rozvytku* [Civilizational dimensions of economic development]. Kyiv: "Znannya Ukrainy". (in Ukrainian)
7. Shevchuk A.V. (2015) *Ekonomichni rozvytok ta tekhnolohichna synhuliarnist: kontseptsiiia vzaيمozv'iazku i superechnosti* [Economic development and technological singularity: the concept of relationship and contradiction]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Ekonomika i menedzhment*, vol. 10, pp. 4–9.
8. Iahelska K.Yu. (2017) *Teoretyko-metodolohichni zasady vyperedzhaiuchoho natsionalnoho ekonomichnoho rozvytku* [Theoretical and methodological principles of anticipating national economic development]. (Doctor of science Thesis). Kramatorsk, Donbass. state mechanical engineering. acad.
9. Manasenko K.A. (2010) *Ekonomicheskoye razvitiye: problema yedinstva teorii* [Economic development: the problem of unity of theory]. *Vestnik Moskovskogo universiteta*. Ser. 6, no. 5, pp. 12–22.
10. Moskalenko N.S., Khvostikov A.I. (2020) *Instytutsiine seredovyshe rozvyt-ku mizhnarodnykh torhovelno-ekonomichnykh zviyazkiv v aharnomu sektori Ukrainy* [Institutional environment for the development of international trade and economic relations in the agricultural sector of Ukraine]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 5, no. 1, pp. 100–106.
11. Hrazhevska N.I. (2008) *Ekonomichni systemy epokhy hlobalnykh zmin* [Economic systems of the era of global change]. Kyiv: Znannya. (in Ukrainian).
12. Butorina V.B. (2008) *Ekonomichne zrostannia sered sumizhnykh ekonomichnykh katehoriy* [Economic growth among related economic categories]. *Teorii mikro-makroekonomiky: zb. nauk. prats profesorsko-vykladatskoho skladu i asp.* [Theories of micro-macroeconomics: coll. Science. works of the teaching staff and asp]. In Nikolenka Yu. V. (ed.). Kyiv: MОН Ukrainy, Akademiia munitsypalnoho upravlinnia. Vol. 30, pp. 190–195.
13. Senyshch P. (2013) *Sutnist ta vydy ekonomichnoho zrostannia: istoryko-a-nalitychnyi aspekt* [The essence and types of economic growth: historical and political aspect]. *Visnyk TNEU*, no. 2. pp. 100–107.
14. Pikus A.Yu. (2010) *Pytannia ekonomichnoho zrostannia ta rozvytku v ekonomichnii nauzi* [Issues of economic growth and development in economics]. *Ekonomichnyi prostir: Zbirnyk naukovykh prats* [Economic space: Collection of scientific works], vol. 34, pp. 152–168.
15. World Development Report (1991). N.Y.: Oxford University Press, 230 p.
16. Prykazka S.I. (2014) *Kontseptsiiia staloho rozvytku i problemy ekonomichnoho zrostannia i rozvytku* [The concept of sustainable development and the problems of economic growth and development]. *Demokratychnе vriaduvannia* [Democratic governance]. (electronic journal), vol. 13. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRNDeVr_2014_13_19.
17. Prohniimak O.D. (2018) *Inklyuzyvnyi rozvytok Ukrainy: pereshkody vs perspektyvy* [Inclusive development of Ukraine: obstacles vs prospects]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 1 (51), pp. 187–197.